

KI – ÉS VISSZA –, DE HONNAN HOVÁ?

BERSZÁN ISTVÁN

Nem szabad(na) elfelejtenem, hogy PETŐFI S. JÁNOS professzornak egy vonatkozásban feltétlenül igaza van velem szemben: a *szemiotikai textológia* kidolgozott elmélet, az *atextuális irodalomkonceptió* viszont: még kidolgozandó. Minthogy azonban éppen *készsül*, a kritikai megjegyzések mégsem érik egészen készületlenül: bevégezetlen ugyan, de vitakész.

A professzor úr második (és fő) megjegyzése arról győzött meg, hogy jól értettem a szemiotikai textológiát; *A kis herceg*ről írt dolgozatomban előre számoltam a nézőpontjából később valóban felmerülő kérdéssel. Az én mondatom így szólt: „S még ha meg is engedne [tudniillik a szemiotikai textológia] *A kis herceg* olvasásakor valamiféle úgynevezett csodát, azt csak azzal a megkötéssel tenné, hogy a *csodálatra méltó*, még mielőtt ilyenként tűnne fel, szükségszerűen interpretáció eredménye, vagyis legfennebb egyfajta hipertextus.” A *Visszavezetési kísérlet ...* -ben ugyanez így fogalmazódik újra: „Ez az elfogadás [tudniillik az értelmező interpretáció fogalmáé] ugyanakkor nem zárja ki az így felfogott értelmező interpretáció alkalmazását követő bármiféle ‘kivezetés’ előnybe részesítését, (sőt: akár szükségességét sem), de e nélkül az alkalmazás nélkül nem jön létre az a valami, amiből ki lehet vezetni!”

Az értelmező interpretáció kiiktathatatlan elsődlegessége valóban evidenciaként tűnik fel mindaddig, amíg az olvasóban interpretatívum konkretizálódó jelkomplexust különböző interpretációs szintek strukturális egymásra épüléseként tételezzük. Ebben a modellben ugyanis hordozóként, vagyis feltételként az *alsóbb* szint logikailag nyilvánvalóan megelőzi a *felsőbbet* és hordozottat. Az a körülmény, hogy a szemiotikai textológia az itt vázolt statikus sémát oly módon dinamizálja, hogy az *alsóbbat* elsődlegesként, a *felsőbbet* pedig másodlagosként tüntethesse fel, a magasabb szint magyarázásának egy logikailag megelőző szintre alapozó megoldása szempontjából nem jelent változást a *strukturálista paradigmához* képest. Mindaz, ami az irodalmat más szövegektől megkülönbözteti – ha egyáltalán megkülönbözteti! –, a szemiotikai textológus felfogásában is csak olyan (az értelmező által) *kitüntetett többlet* lehet, amely egyszerűbb, elsődlegesebb, minden szöveget megalapozó szemiotikai struktúrákra és folyamatokra vezethető vissza. Így a vers, regény vagy dráma sajátos(nak), esetleg komplexebb(nek tekintett) jelkomplexusokat jelent a jelkomplexusok között.

A *találkozás-elmélet* abból az előfeltevésekből indul ki, hogy az, ami az „értelmező interpretáció”-ban zajlik, és az, ami az irodalomban mint lelki gyakorlatban megtörténik, nem egy logikai megalapozó viszony modellje szerint következik egymásból, hanem az ember két, egymásra *visszavezethetetlen* viselkedésformáját jelzi. A kettő között nincs összefüggés, csak – beavatászerű – átjárás. Az egyik *diszkurzív artikuláció*, melynek aktusai – közvetve vagy közvetlenül – önnön meghaladhatatlan kódjaikra irányulnak. Mint tága értelmezett *kogníció* – ez a viselkedés – lehetséges elméleti-mentális vagy technológiai tagolásmódokat jelent: vagy az okok és az elemi rész értelmében vett egységek analitikus elkülönítését, illetve szintetikus *összetagolását*, vagy pedig magának ennek az

interpretatív-transzformációs folyamatnak a *visszavezetését* elemi kódok, esetleg egyetlen, a megismerés egész terét és történetét megnyitó *kódok* mozgásjátékára.

A második viselkedésfajta, melynek (művészi) alapformája a *csodálkozás*, kitalál önnön aktusaiból, mert az elkülönítve kihatároló reflexív ráirányulás vagy önreflexív magárirányulás belevesz a diszkurzív artikuláció lehetetlenjének: a *Tagolatlan* csodájának látomásába. Az ilyen találkozás a *hit* dimenziótlan, azaz térben és időben *elhelyezhetetlen* tereuma: egy helytelen hely avagy *csönd-toposz*.

Mínthogy a nyugati kultúrkörben aktuálisan a diszkurzív artikuláció jellemző, itt és most ennek közegéből startolunk. A csodálkozásba történő átjárást nevezem *ki-vezetésnek* vagy *ki-találásnak*, az ott megtörténteket pedig *találkozásnak*. A visszaút nem lehet regresszív *visszavezetés* a magasabb szintűből az elemi vagy alap szintűbe (hiszen az mindenestől a kiinduló viselkedésközegen belül zajlik), hanem csak *egzisztenciális* vagy *hitbeli tanúság, apokaliptikus vallomás* a találkozásról.

A szemiotikai textológia *értelmező interpretáció* fogalma nem annyira egy *irodalmat olvasó embert*, inkább egy *szövegolvasó programot* képzel el, azt vizsgálja, hogy mik a feltételei a szövegképződés interpretatív folyamatának. Így jut el a következő összetevőkhöz és funkciókhoz: 1. *nyelvi objektum* mint fizikai manifesztáció, 2. az adott objektumon kívül eső *információk/előfeltevések a szövegről*, 3. nyelvre és világra vonatkozó *tudásrendszerek*, 4. a már szöveggént elfogadott (annak tekintett) verbális tárgyhoz – a jelentéstani értelmezés szintjén *analitikus lépésekben* – rendelt *nyelvi* értelem, valamint 5. azzal párhuzamosan konstituálódó *mentális kép*. Nem túl nehéz bebizonyítani, hogy ezek a tényezők valamennyien ugyanannak a diszkurzív, intertextuális / interobjektuális közegnek – strukturális interpretációszintekre alapozott – *artikulációjából* származnak. Tág értelemben magát ezt az artikulációt neveztem *szövegnek*, illetve *szövegmodellnek*, amikor *A kis herceg* szemiotikai textológiai megközelítésében megnyilatkozó irodalomkon koncepció kritikájával kísérleteztem.

Az *atextuális irányt* választó irodalomvizsgálat azt követi nyomon, ami az író vagy olvasó viselkedésváltozása révén történik meg az irodalomban: a szövegképződés analitikus interpretációja helyett az abból kivezető *lelkigyakorlatot*. Ezzel a gyűjtőnévvel jelölöm azokat az átváltozásokat, amelyekben a szöveg közegében interpretatív elhelyezhető képek, minőségek, entitások, események *elhelyezhetetlenülnek*, s így kioldanak az interobjektuális / intertextuális kódokból.

Valaminek az *elhelyezése* olyan zárt immanenciát feltételez, amely mindazt magába foglalja, amihez az elhelyeztetet viszonyítom. Egy ilyen médium azt jelenti, hogy a dolgoknak van strukturálisan és funkcionálisan kihatárolt helyük. Mihelyt nyilvánvalóvá lesz valaminek az *elhelyezhetetlensége*, az immanencia megtörik. A szimbólumok kódszerű használata – úgy is mondhatnám: *interpretatív újraelhelyezése* – az immanens gondolkodás eme botránnyainak kivédésére hivatott. Ami az intertextuális / interobjektuális viszonylatokban közvetlenül elhelyezhetetlen, azt kétes, logikai akrobatikával megpróbáljuk ugyanezen szövegjelentések és dolgok adottságának *modalitásaként* elhelyezni, még olyan áron is, hogy feladjuk a létezők tényleges ontológiai státusát. Inkább mindent csupán saját adottságának modalitásaként tekintünk, csak hogy megőrizzessük a rá vonatkozó tudás immanenciáját. A *tagolatlanként* lelepleződő *elhelyezhetetlen* elől visszakozunk egy kulturálisan/történetileg kifejlesztett kód közegének belterjességébe.

Visszakozásunk azt jelenti, hogy csodálkozás helyett *mímelünk*: kódokkal utánozzuk a látomást. Ez azonban sohasem az irodalomban, művészetben történik, ahogy Arisztotelész óta tanítják, hanem a poétikákban. Mert a *művészi analógia tagolatlan* látás egy olyan *közegrésben*, ahol elhelyezett fogalmak és dolgok viszonyatai álltak az *elhelyezhetetlenülés* megtörténte előtt. Csak akkor „váltak” analitikussá, ha egy visszakozó kóddal mímeljük mint *hasonlósági relációt*. A *kis herceg* nyitotta közegrések ablakai – ‘ami a mese’, ‘aki a kisgyerek’ és ‘a mindenség sivatag fölötti, metszően tiszta, nyílt ege’ – nem tekinthetők analitikus szimbólumoknak, mint a ‘naivitás’, a ‘tisztaság’ és a ‘végtelen’ fogalmak képei, vagy amennyiben mégis, úgy csak *mimetikus* értelemben. A tagolatlan látomás sohasem *nyelvi jelentéshez* rendelt *mentális kép* és nem is ilyen interpretációra épülő másodlagos produktum. Az irodalomnak mint *lelkigyakorlatnak* nincs szöveg(tani) alapja, legfennebb csak mimetikus textológiai nézete. Olvasáskor valóban az ábécé diszkurzív kódjából startolunk, de ami irodalmilag történik, az az ábécé kód *analitikus* mozgásjátékának analogikus elakadásaival esik egybe.

Az idézett *ablak-kifejezések* nem kategóriák, hanem vallomásos irányjelzői a dolgozatban kategóriákkal vázolt kivezetésfolyamatnak. Lehetne (és kellene) róluk sokkal bővebben is beszélni, de akkor sem a felnyitott látás mimetikus artikulálására / leírására irányulnának, hanem az *elméleti értelmező interpretáció* diszkurzusaiból vezetnének ki: nem a teoretikus igényességet nyeglén feladó ellenőriz(het)etlen *pamfletretorikába*, ahogyan a szemiotikai textológus szeretné (olykor) a kettőspont után folytatni, hanem az irodalmi olvasás interpretációkból kioldó(dó) *hallgatásába*. A találkozás-elmélet nem válalkozhat közvetlenül a *tagolatlan látomásba* kalauzolás irodalmi-művészi feladatára, hanem csak ennek a *lelkigyakorlatnak* a felfedez(tet)ésére.